

# Marian Graczyk

---

"Odpowiedzialność za życie : próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności", Stanisław Warzeszak, Warszawa 2003 : [recenzja]

---

Studia Theologica Varsaviensia 43/2, 208-212

---

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Warze sz a k, *Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności*, (Warszawskie Studia Teologiczne / NSW – Rozprawy Naukowe t. 1), Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej 2003, ss. 382.

Postęp naukowy i techniczny, który w ostatnim półwieczu rozszerzył swe panowanie z materii nieożywionej na ożywioną, stał się poważnym wyzwaniem dla ludzkości. Dzięki nowym możliwościom technicznej ingerencji w strukturę życia organicznego człowiek zdobył władzę nad życiem, której nie zawsze towarzyszy świadomość odpowiedzialności za życie. Co więcej, człowiek epoki nowożytnej osiągnął władzę nad życiem w momencie, gdy duch cywilizacji zachodniej pozostaje najwyraźniej obciążony nihilizmem, którego konsekwencją jest obojętny lub z gruntu negatywny stosunek do rzeczywistości, w tym również do życia. Magisterium Kościoła nie waha się stwierdzić w *Evangelium vitae*, że we współczesnej cywilizacji zachodniej mamy w istocie do czynienia ze swoistą kulturą śmierci. W tym kontekście z uznaniem należy przyjąć studium habilitacyjne ks. S. Wa r z e s z a k a, w którym postawił sobie za cel zbadanie możliwości przezwyciężenia wspomnianego stanu ducha na gruncie etyki odpowiedzialności. Na uznanie zasługuje również fakt, że jako teolog moralista dla realizacji postawionego sobie celu odniósł się do myśli filozoficzno-etycznej Hansa J o n a s a (1903-1993), próbując zbadać możliwość zastosowania proponowanej przez niego zasady odpowiedzialności na gruncie etyki życia. Należy też zasygnalizować jasno postawiony cel rozprawy, a mianowicie zbadanie filozoficznych źródeł nihilizmu nowożytnej cywilizacji technicznej oraz możliwości jego przezwyciężenia na gruncie filozofii bytu i z pomocą proponowanej przez J o n a s a zasady odpowiedzialności.

Praca składa się ze spisu treści, skrótów, wprowadzenia zakończonego podziękowaniami, dwóch części tekstu, w które wchodzi pięć rozdziałów, zakończenia, bibliografii i streszczenia w języku angielskim. We wprowadzeniu Autor przedstawia cel swej rozprawy, metodę badań, zasadność podjętego problemu oraz historię myśli filozoficznej Hansa J o n a s a; wyjaśnia także zastrzeżenia, jakie mogą się rodzić w czytelniku i wreszcie zapowiada strukturę oraz plan rozprawy (ss. 11-17).

W pierwszej części (rozdział I, II, III) Autor analizuje kryzys odpowiedzialności za życie według Hansa J o n a s a. W pierwszym rozdziale wychodzi od ukazania historii kształtowania się relacji między techniką i naturą, by na tym tle wydobyć aktualny stan pojmowania tych relacji. Wiele uwagi poświęca myśli klasycznej a następnie nowożytnej, akcentując w tej ostatniej przełom w odniesieniu człowieka do natury, jakiego dokonał F. B a c o n. Jednak głównym interlokutorem J o n a s a w zakresie relacji techniki do natury czyni Autor Martina H e i d e g g e r a. Jemu właśnie poświęca sporo uwagi ze względu na to, że jego koncepcja techniki miała-

by być dla Jonaasa bezpośrednim przedmiotem odniesienia we współczesnym pojmowaniu relacji techniki do przyrody. Heideggerowska ontologizacja techniki miałyby kształtować jej nihilistyczny charakter i negatywnie obciążać stosunek techniki do przyrody (ss. 21-72).

W drugim rozdziale Autor analizuje źródła nihilizmu kształtującego stan ducha i postawy nowożytnego człowieka wobec życia w świecie. Zaczynając od gnostycyzmu, poprzez egzystencjalizm, aż do współczesnych uwarunkowań nihilistycznych techno-nauki, Autor ukazał w jak ważnym stopniu nihilizm ciąży nad postępem nowożytnej cywilizacji technicznej. Sięgając do metafizycznych i antropologicznych aspektów nowożytnego nihilizmu, pogłębionych przez Vittorio Possentiego, dopełnił nihilistyczny obraz pojmowania rzeczywistości, w której rozwija się świat techniki. Podobnie postąpił w odniesieniu do ideologicznych i społecznych źródeł nihilizmu, którego obecność dostrzega w utopii, ideologicznej demokracji i antykreacjonizmie.

Przedmiotem analiz trzeciego rozdziału są problemy składające się na kryzys współczesnych teorii etycznych i antropologicznych, które w ujęciu Hansa Jonaasa sprowadzają problematykę życia do etycznej próżni. Wychodząc od analizy zmienionej natury ludzkiego działania w dobie postępu technicznego, Autor przedstawia za Jonaasem konieczność odwołania się do nowych postaw i wartości moralnych. Nie mogąc jednak znaleźć ich w aktualnym stanie etycznej próżni, przyjmuje pomysł Jonaasa stworzenia „nowej etyki”, która byłaby etyką odpowiedzialności i zarazem ufundowana w realnym przedmiocie. W ocenie autora nie jest to jednak zupełnie nowa etyka, którą proponuje filozof odpowiedzialności, lecz nowy impuls do odnowy tych elementów w dotychczasowej etyce, które odpowiadają lepiej i bezpośrednio nowym wyzwaniom nowożytnej cywilizacji (s. 119-158).

W drugiej części (rozdział IV i V) Autor podejmuje zagadnienie racjonalizacji odpowiedzialności za życie. Czyni to na gruncie szczegółowych analiz propozycji filozoficznych i etycznych Hansa Jonaasa. W rozdziale IV przedstawia uzasadnienie odpowiedzialności za życie, analizując ontologiczne, metafizyczne i teologiczne przesłanki na rzecz wartości w bytach organicznych. Autor pokazuje oryginalny wkład Jonaasa do biologii filozoficznej, zwłaszcza w jego koncepcji subiektywności, celowości i wolności bytów organicznych. Na przykładzie powszechnej w świecie ewolucji organizmów oraz charakterystycznego dla nich metabolizmu i narodziłości, ukazał ontologiczną wartość bytów organicznych. Następnie dane ontologiczne poddał interpretacji metafizycznej, wydobywając za Jonaasem aksjologiczne aspekty sposobu bycia organizmów. Autor połączył z argumentacją ontologiczną i metafizyczną uzasadnienia teologiczne, które Jonaas oddziela i traktuje jako niekonieczne z punktu widzenia filozoficznego. Zdaniem ks. dra

S. Warzeszaka argument teologiczny posiada u Jonaasa wartość wybitnie filozoficzną i dopiero on wyjaśnia rzeczywistą naturę odpowiedzialności za istnienie bytów organicznych w świecie (s. 161-241). Wreszcie autor poddaje wnikliwej ocenie główne przesłanki Jonasowych uzasadnień odpowiedzialności za życie, pokazując ich walory jak i braki. W tej ocenie znajdujemy wartościowe uwagi ks. Habilitanta na temat ograniczeń filozoficznych propozycji Jonaasa, zwłaszcza sposobu przechodzenia od bytu do powinności. Szczególnie interesująca jest propozycja autora zmierzająca do fundowania uzasadnień odpowiedzialności za życie w idei prawa naturalnego (s. 242-258).

Rozdział V stanowi analityczno-krytyczne ujęcie poglądów Jonaasa na temat odpowiedzialności za życie wziętej z punktu widzenia teorii etycznej. Autor analizuje tu najpierw etyczną strukturę odpowiedzialności, tj. jej przedmiot, podmiot, oraz jej specyficzną naturę i wzorce (s. 261-277). Następnie poddaje krytycznej analizie propozycje Jonaasa dotyczące tzw. heurystyki strachu w relacji do zasady odpowiedzialności. Jednocześnie proponuje spojrzeć na heurystyczną funkcję strachu z perspektywy teologicznomoralnego pojmowania bojaźni (s. 294-313). Niezwykle ważnym tematem jest rozpatrywana tu problematyka sprawności moralnych, wśród których autor sugeruje ujęcie odpowiedzialności jako cnoty. W tym kontekście odpowiedzialność za życie nabiera charakteru ściśle moralnego i zostaje włączona w strukturę cnót kardynalnych. Wartościowym elementem tego rozdziału jest synteza teorii odpowiedzialności za życie, w której autor dobrze uwypuklił podmiot odpowiedzialności („kto”), jej przedmiot („za co”), oraz związki („przed kim”) i zakres odpowiedzialności („w jakiej mierze” jesteśmy odpowiedzialni). Krytyczne spojrzenie na propozycje Jonaasa w odniesieniu do tych czterech elementów pozwala autorowi na prawidłowe ustawienie zagadnienia moralnej odpowiedzialności za życie. Szczególnie wartościowym w tym rozdziale jest paragraf piąty, w którym autor dokonuje krytycznej oceny propozycji Jonaasa z punktu widzenia teorii etycznej (ss. 332-347). Wśród różnych braków związanych z jego propozycjami etycznymi jest nieobecność myśli personalistycznej, która według autora winna być traktowana jako absolutnie fundamentalna dla tworzenia każdej teorii etycznej, w tym również etyki odpowiedzialności za życie.

Każdy z rozdziałów pracy i poszczególnych jej paragrafów posiada cenne podsumowania, które ukazują wartość filozoficznych propozycji Jonaasa, ale także ich ograniczenia i braki, którym autor wychodzi naprzeciw własnymi propozycjami. Czyni to również w zakończeniu pracy, które stanowi całościowe podsumowanie myśli Jonaasa z konkretnymi propozycjami jej dopełnienia i korekty. Na uwagę zasługuje wreszcie sposób przedstawienia kompletnej bibliografii Hansa Jonaasa, z uwzględnieniem procesu powstawania poszczególnych publikacji w języku niemieckim i angielskim oraz istniejących przekładów na język polski.

Cel jasno określony przez Autora rozprawy oraz dobrze ujęta metoda i źródła pozwoliły mu na wypracowanie właściwej struktury tekstu. W oparciu o przyjęte opracowania i adekwatną literaturę pomocniczą głęboko ujął istotę podejmowanych zagadnień. Dużą wartość posiadają szczegółowe analizy myśli Jonaasa, Heideggera i innych myślicieli. Szczegółowość tych analiz, zwłaszcza myśli filozoficznej Jonaasa, jest uzasadniona ze względu na stosunkowo małą jej znajomość w Polsce. Ponadto są to analizy krytyczne, które ukazują filozofię Jonaasa na tle szerszego kontekstu myśli filozoficznej. Dzięki zastosowanej metodzie analityczno-krytycznej wydobyl autentyczną wartość filozoficznych propozycji Jonasa oraz ich ograniczenia. Na uwagę zasługuje erudycja Autora oraz swobodne posługiwanie się tekstami oryginalnymi, obcojęzycznymi. Należy także podkreślić, iż formułowane wnioski są w omawianej rozprawie źródłowo rzetelnie uwiarygodnione. To wszystko potwierdza, że praca ta wyrosła na bazie gruntownie badanych problemów, ich rzetelnego wyjaśniania i rozwiązywania.

Szczególnością w omawianej rozprawie posiada analiza problematyki odpowiedzialności i jej fundamentów w oparciu o metodę hermeneutyczną. Służy ona Autorowi do zrozumienia i wyjaśnienia rzeczywistości przez pryzmat racjonalności, która wylania się w procesie interpretacji. Dzięki zastosowanej metodzie ukazał, że fundamentu etycznej zasady odpowiedzialności należy poszukiwać w prawie naturalnym i w ścisłej relacji do osoby ludzkiej. W ten sposób racjonalizacja odpowiedzialności na gruncie etyki życia została przez Autora ściśle powiązana z perspektywą personalistyczną i hermeneutyczną. Realizacja tego elementu metody prowadzi Autora do wypracowania interesujących rozwiązań, jak choćby zasada interpretacji wartości życia w oparciu o system wzajemnych odniesień argumentu ontologicznego, metafizycznego, antropologicznego i teologicznego (ss. 341).

Poza nielicznymi potknięciami interpunkcyjnymi i literowymi praca stanowi starannie wykonane dzieło. Zastrzeżenia mogą budzić zbyt rozciągnięte analizy a także powtórzenia (np. w rozdziale III i V). Powtórzenia te są miejscami usprawiedliwione, tym bardziej że autor świadomie wraca do tych samych problemów, jednakże z innej perspektywy i w innym kontekście.

Studium to nie pozostawia wątpliwości co do trafności przedmiotu badań, proponowanych rozstrzygnięć i stosowanych metod. Budzi uznanie dla Autora, dla jego pracy i wkładu do refleksji nad etycznym kształtem odniesień człowieka współczesnego do fenomenu życia organicznego. Sama problematyka, tak bardzo złożona merytorycznie, znalazła u ks. S. Warzeszaka wnikliwe i dojrzałe opracowanie. Wnikliwość przejawia się w rzetelnych analizach treści przedmiotu materialnego. Widoczna jest także dojrzałość naukowa Autora w formułowanych wnioskach, dobrze umotywowanych logicznie i jednocześnie naznaczonych rysem praktycznym. Omawiana rozprawa posiada wszelkie cechy pracy badawczej, opartej na

solidnej analizie źródeł. Dzięki tym cechom treść pracy odpowiada celom postawionym w temacie przez Autora i w swym całokształcie jest przykładem poważnego i rzetelnego studium naukowego.

*Ks. Marian Graczyk*

Jean-Marie Krum b, *Les fondements de la morale chrétienne*, Harmattan, Collection „Cheminements spirituels”, Paris-Budapest-Torino 2005, ss. 498.

W encyklice *Veritatis splendor*, Jan Paweł II przypomniał fundamenty moralności chrześcijańskiej. Przywołał zdanie człowieka bogatego, który stanął przed Chrystusem, stawiając mu pytanie: *Nauczycielu dobry, co mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?* Odpowiedź Chrystusa była, jak gdyby dwuetapowa. Najpierw Chrystus wskazał na konieczność zachowywania przykazań w codziennym życiu, a następnie na konieczność połączenia swojego życia z Bogiem. *Bóg i przykazania, czy też, Bóg czy przykazania?* Ten dylemat jest wspólny wszystkim ludziom, gdyż o wiele łatwiej realizować bezduszne prawo, niż przyjąć miłosiernego Boga. Bowiem bezduszne prawo domaga się dopełnienia, pozostawiając człowieka samemu sobie. Miłosierny zaś Bóg, pozornie niczego nie oczekując, daje impuls do przemiany swojego życia, do dopełnienia go Bogiem.

W taki właśnie tok myślenia wpisuje się omawiana książka. Autor, Jean-Marie Krum b, jest profesorem filozofii, dyrektorem kolekcji „Variations”. W lekturze zawarta jest propozycja wspólnego poszukiwania odpowiedzi na ważkie pytanie o związek, jaki zachodzi pomiędzy istnieniem Boga a moralnością. Autor stawia następującą tezę: Jeśli Bóg nie istnieje, wszystko jest dozwolone. Inaczej, można to wyrazić następująco: Ateizm prowadzi w sposób konieczny do niemoralności a nawet amoralności. W ten właśnie sposób, Autor wskazuje na proste konsekwencje nieobecności Boga w życiu moralnym: zapomnienie o Bogu skutkuje absolutyzacją człowieka, kryzys zaś myślenia oraz kryzys porządku metafizycznego, prowokują permissywizm moralny. W tym kontekście autor stawia kilka hipotez, z których najważniejsza przedstawia się następująco: wszelka nauka zajmująca się dobrem i złem, która nie uwzględni odniesienia do absolutu, pokazuje, iż nie uwzględni sakralnego charakteru bytu ludzkiego. By temu przeciwdziałać, teologia i metafizyka jawią się jako dwa sposoby myślenia, komplementarne i nierozłączne. Rodzi to określone konsekwencje na polu metodologii. Najważniejsza zdaje się wyrażać w tym, iż Kościół, jako odpowiedzialny za strzeżenie depozytu wiary, nie może dorzucać nowych prawd, lecz je uszczegóławiać na drodze analizy.